

Gunnar Skirbekk

Krenking:

ei grense for ytringsfridommen

Den rettslege grensesetjinga for ytringsfridom omfattar to slags ytringar: ytringar som truleg vil føre til valdelege og kaotiske tilstandar, og ytringar som i sterk grad krenker personvernet.

Derfor, når ein person blir alvorleg krenkt av bestemte ytringar, kan det setjast grenser for ytringsfridommen. Men i moderne liberale demokrati gjeld dette berre overfor *levande menneske*, ikkje for dei døde, ikkje for teoriar, ikkje for tradisjonar og kulturar, ikkje for konfesjonar eller religionar. Det gjeld for nolevande personar, som eit forsvar for deira sjølvkjensle, identitet og autonomi. Likevel, ein tøff og vedvarande kritikk *av den kulturelle bakgrunnen* til ei bestemt gruppe vil kunne krenke gruppemedlemmene på alvor vis og skade dei som autonome personar.

Ved krenking er det ikkje berre spørsmål om dét som blir hevda, men også om *måten* det blir ytra på. Måten er viktig. Ein og same påstand kan bli ytra anten aggressivt eller med respekt og sympati. *Staden* er også viktig. Og her, som så ofte elles, er det rimeleg å skilje mellom ytringar som vi *uvilkårleg og ufrivillig* blir eksponerte for (som i reklame og propaganda) og slike som vi frivillig og med eigeninnsats oppsøker (for eksempel i bøker og blad). Dessutan, i det siste har ny teknologi og sosiale media revolusjonert heile feltet. Fleire deltar, fritt, utan redaksjonelt filter. Dermed har ytringskulturen ofte blitt meir uforsonleg og unyansert, mellom anna med hyppige krenkingar og fornærmande utsegner.

Men her er det eit problem, ettersom påstanden om å bli krenkt av bestemte ytringar, kan fungere som ein *maktstrategi*, som eit trumfkort, som legg debatten død. Jamfør framlegget i FN om å forby kritikk av religion – fordi religionskritikk blir sagt å krenke islam, krenke profeten, koranen, og kjenslene til muslimane.

Dessutan, terminologien er *ikkje eintydig*: ytringar som blir sagt å fornærme andre personar, ved å krenke djupare kjensler og såre identitet og autonomi, slike ytringar inneheld ofte *fleirtydige* uttrykk som er opne for ulike tolkingar. Tilsvarende finst det forskjellige begrep om det å bli fornærma og om det å bli krenkt. Vi skal ta for oss to slike begrep: (i) Krenking ved ytringar som blir opplevde som provoserande og som framkallar *vonde kjensler*: sinne, raseri, mismot, og ei kjensle av å vere såra. (ii) Krenking ved ytringar som *bryt ned og øydelegg den personlege autonomien åt eit anna menneske*, gjennom hjernevask, indoktrinering, manipulasjon, sjikane.

Krenking (i)

For dette førstnemnde begrepet er kjensler og emosjonar avgjerande. Jamfør dette sitatet, frå tidlegare statsminister Jens Stoltenberg; det var hans svar på valden i den muslimske verda etter publiseringa av Muhammed-teikningane i Jyllands-Posten hausten 2005: "Det er viktig at vi viser respekt for andre menneskers følelser." (VG net, 6. februar 2006.)

Men kjensler (følelser) er ikkje eit eintydig fenomen. Det er, for eksempel, ein skilnad på sansinntrykk, kjensler og stemningar, der dei to sistnemnde på ulike vis er medbestemt av sosiale og kulturelle faktorar. Kort sagt, *sansinntrykk* er "gitt", fysisk, fysiologisk eller på annan måte; *kjensler* og *stemningar*, derimot, er avhengige av kulturar og tradisjonar, eller av religiøs tru og andre grunnleggjande overtydingar, som ikkje alle deler. Dessutan kan kjensler og stemningar vere avhengige av vår eiga forståing av ein bestemt situasjon, eller av førestillingane våre om kontroversielle religiøse og metafysiske spørsmål. Med andre ord, i somme tilfelle (men ikkje i alle) er vi sjølve medansvarlege for dei kjenslene og stemningane som rir oss – anten fordi vi ikkje heldt oss unna visse aktivitetar eller situasjonar, eller fordi vi burde ha opptrådd som meir modne og opplyste menneske med tanke på våre eigne holdningar og førestillingar.

Sagt i klartekst: dei som føler seg krenkte og fornærma av ytringar frå andre menneske, bør ikkje alltid ha vetorett i slike saker. Med andre ord, vi bør ikkje alltid har respekt for kjenslene til andre menneske.

Krenking (ii)

Her handlar det om forneding av andre menneske ved at dei blir brotne ned som autonome personar, anten ved eksplisitt sjikane og trakassering eller meir umerkeleg ved manipulasjon og indoktrinering. For det sistnemnde, jamfør reklame på marknaden, og strategisk kommunikasjon i politikken, men også religiøs forkynning med sikte på ei bestemt forming av andre menneske, ikkje minst av barn og unge. Religiøs fridom - ja, for lærarane, forkynnarane, men kva med dei som blir forma på denne måten? Det vil seie, kva med barna? Dei blir av og til forma, og hjernevaska, på ein måte som hindrar uavhengig refleksjon og personleg autonomi på eit seinare tidspunkt, når dei sjølve blir vaksne. Dette er eit viktig poeng, men det blir ofte oversett i den pågåande debatten om ytringsfridom og religionsfridom.

Til påminning, to utsegner frå Ludvig Holberg:

«Barn må gjøres til mennesker før de blir kristne; ... Men man begynner først med guddommelige hemmeligheters katekisasjon, noe som fører til at enhver hårdnakket forsvarer den sekt som han er oppdratt i, og ikke er mottakelig for andre argumenter senere...» *Moralske tanker*, utg. F.J. Billeskov Jensen, 1992: 35.

«Thi, hvis een lærer Theologie, førend han lærer at blive Menneske, bliver han aldrig Menneske.» *Moralske tanker*, Libr. I, Epigr. 5, utg. G. Robe, 1859: 43-44.

Sjølvsagt, barn blir alltid oppfostra i ein eller anna sosiokulturell kontekst. Problemet oppstår når desse sosialiseringssprossane tar form av indoktrinering som undergrev den personlege autonomien til dei det gjeld. Rett nok, i dag er ikkje dette eit problem for religiøse personar som er kulturelt moderne, slik vi stort sett har hatt det i Vest-Europa; men hos mange andre er dette eit problem. Og dette punktet, om manipulasjon og hjernevask, er ikkje uviktig. Det å bryte ned eit anna menneskes autonomi, ved verbal manipulasjon og indoktrinering, blir ofte, og med rette, sett på som ei dødssynd. På mange måtar er dette langt verre enn ytringar som fører til harme og sinne.

I tillegg minner vi om at det å krenke eit menneskes autonomi, å skade «den frie meiningsdanninga til individet», det er eit åtak på sjølve den normative grunngevinga for ytringsfridommen, slik det er definert i § 100 i den norske grunnlova.